

Інформаційне суспільство в сучасному науковому просторі

Йдеться про інформаційне суспільство у вітчизняних та зарубіжних теоріях глобального розвитку, розглядаються головні ознаки інформаційного суспільства. Становлення такого суспільства відзначається неоднорідністю, оскільки різні галузі суспільного життя по-різному реагують на зміну умов навколишнього середовища. Формування інформаційного суспільства зумовлене вимогами часу.

Ключові слова: інформаційне суспільство, комунікація, інформація, глобалізм, постіндустріалізм.

Вступ. Кінець XX – початок XXI ст. характеризується кардинальними змінами. За цей період людство вступило в нову історичну стадію цивілізаційного розвитку – інформаційне суспільство. Основним об'єктом людської діяльності в умовах інформаційного суспільства є обмін інформацією. Вільна циркуляція даних у суспільстві може стати важливим фактором економічного, національного та особистісного розвитку. Особливістю сучасної соціокультурної ситуації є зростання ролі інформації, яке є результатом взаємодії двох процесів: постійного збільшення обсягів інформації та вдосконалення технології її накопичення та розповсюдження.

Розвиток інформаційного суспільства має складний характер, що потребує комплексного вивчення. Дослідники глобальних проблем З. Мосдорф, Л. Склер, Дж. Томас, Р. Бартон, Л. Пал, Дж. Фергюссон та ін. відзначають такі важливі переваги глобальної комунікації, як універсальність інформації, здатність передавати знання через кордони, гнучкість і багатовимірність форм, використання в різних сферах та прошарках суспільства.

Значний внесок у дослідження глобальної системи та віртуальної комунікації, вивчення ролі інформаційно-комунікаційних технологій в умовах становлення інформаційного суспільства зробили А. Арсенко, Г. Батигін, Н. Бойко, В. Брижко, Б. Веллман, В. Гавловський, В. Гвоздєв, А. Гирич, О. Голобуцький, Б. Докторов, Д. Іванов, М. Згуровський, В. Кашпур, Г. Рейнгольд, Н. Толстих, Т. Філіпова, А. Шадрін, О. Шевчук, М. Лукіна, І. Артамонова, С. Матвеева, Н. Коритнікова, С. Коноплицький, Ю. Краснокутська та ін.

Мета статті – визначити головні ознаки інформаційного суспільства. Завдання статті: систематизувати вітчизняний і зарубіжний досвід дослідження інформаційного суспільства, розглянути основні підходи до виділення головних ознак інформаційного суспільства.

Методи дослідження. У статті використано метод порівняння, описовий метод та метод системного аналізу.

Результати та обговорення. Становлення інформаційного суспільства має комплексний характер: з одного боку, це розвиток комунікаційних мереж і систем, нові технології передачі, обробки й зберігання інформації, створення засобів мультимедійного зв'язку, а з другого – це політичне значення глобальної комунікації, соціальні й культурні наслідки інформаційних технологій, збільшення обсягів виробництва в інформаційній індустрії, зміна соціального балансу у доступі до інформації, цифрова освіченість світової спільноти. Становлення інформаційного суспільства відзначається неоднорідністю, оскільки різні галузі суспільного життя по-різному реагують на зміну умов навколишнього середовища.

У сучасному науковому дискурсі, крім тих науковців, хто вважає, що інформаційне суспільство вирішить проблему соціальної нерівності, бідності та безробіття, є й такі, що вказують на розширення розриву між власниками інформації і людьми, позбавленими її, на розширення соціальної нерівності.

Так, австралійський науковець Б. Мартін зазначає, що праці, присвячені інформаційному суспільству, відображають його фрагментарність та нестабільність розвитку. Дослідник вказує і на недостатню кількість робіт про технологічні, політичні, економічні, соціальні, освітні перспективи інформаційного суспільства [1].

Зокрема, Б. Мартін спробував виокремити та сформулювати основні характеристики інформаційного суспільства за такими критеріями:

✓ **технологічний:** ключовий фактор – інформаційна технологія, що широко використовується на виробництві, в установах, системі освіти та у побуті;

✓ **соціальний:** інформація є важливим стимулятором зміни якості життя, формується та утверджується «інформаційна свідомість» при значному доступі до інформації;

✓ **економічний:** інформація становить ключовий фактор в економіці як ресурс, послуга, товар тощо;

✓ *політичний*: свобода інформації є передумовою політичного процесу, який характеризується участю та консенсусом між різними класами та соціальними верствами населення;

✓ *культурний*: визнання культурної цінності інформації шляхом впливу встановлення інформаційних цінностей в інтересах розвитку окремого індивіда та суспільства в цілому. При цьому Б. Мартін підкреслює думку про те, що комунікація є ключовим елементом інформаційного суспільства [1].

Дослідник Т. Стоуньер зазначає, що у постіндустріальному суспільстві національні інформаційні ресурси – це його основна економічна цінність, його найбільше потенційне джерело багатства. Автор зауважує, що інформація виступає стратегічним ресурсом, специфічною ознакою якого є невичерпність при споживанні. Вона збагачує фундаментальні знання, організовує глобальну спільноту, зменшує ентропію [2].

Для аналізу процесів постіндустріального розвитку в науковій літературі користуються термінами, які зафіксовані у міжнародних документах. Так, під терміном «інформаційне суспільство» розуміється:

✓ нове планетарне співтовариство, засноване на інформації (знаннях, інтелектуальних ресурсах), нова політична, соціально-економічна і технологічна система в еволюції цивілізації;

✓ цивілізація, в основі розвитку та існування якої лежить особлива матеріальна субстанція з умовною назвою «інформація», що взаємодіє як з духовним, так і матеріальним світом людини. *Інформація* (від лат. informatio – ознайомлення, роз'яснення, уявлення, поняття) – це: 1) дані, що характеризують ознайомлення зі станом справ, відомості про будь-що, які передаються людьми; 2) дані, нерозривно пов'язані з управлінням, сигналами, що поєднують синтаксичні, семантичні та прагматичні характеристики; 3) передача, відображення розмаїтості в будь-яких об'єктах і процесах (неживої і живої природи); *національний інформаційний простір* – середовище, в якому здійснюється продукування, зберігання та поширення інформації і на яке розповсюджується юрисдикція країни; *соціальна комунікація* – це обмін між людьми або іншими соціальними суб'єктами цілісними знаковими повідомленнями, в яких відображені інформація, знання, ідеї, емоції тощо, обумовлений цілою низкою соціально значущих оцінок, конкретних ситуацій, комунікативних сфер і норм спілкування, прийнятих у цьому суспільстві [3].

Авторський підхід до соціального концепту інформаційного суспільства у сучасному науковому дискурсі полягає в тому, що інформаційне суспіль-

ство – це середовище, в якому взаємодіють політичні та соціальні суб'єкти на основі інформаційного обміну між ними через засоби масової комунікації.

Становлення інформаційного суспільства є передумовою для еволюційного переходу до наступної стадії розвитку людства, технологічною основою якої є індустрія створення, обробки і передачі інформації. Два аспекти інформаційного суспільства особливо важливі для розуміння комунікаційної революції:

✓ перехід від індустріального до сервісного суспільства, де вирішальне значення має кодифіковане теоретичне знання для здійснення технологічних інновацій;

✓ необхідне перетворення нової «інтелектуальної технології» на ключовий інструмент системного аналізу і теорії прийняття рішень.

На думку вітчизняної дослідниці Є. Калашнюк, інформаційне суспільство – це нова історична фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація і знання. Ознаками, що відрізняють інформаційне суспільство від постіндустріального, є:

✓ посилення ролі інформації і знань в житті суспільства;

✓ збільшення частки електронних комунікацій, продуктів та послуг у валовому внутрішньому продукті;

✓ створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їхній доступ до світових інформаційних ресурсів та задоволення власних потреб щодо інформаційних продуктів і послуг [4].

В. Бебик під інформаційним суспільством розуміє сучасне суспільство з високим рівнем розвитку інформаційної культури (створення, переробки та використання інформації), яке характеризується:

✓ здатністю якісно продукувати всю необхідну для життєдіяльності суспільства інформацію;

✓ наявністю розвиненої інформаційної структури суспільства;

✓ високим рівнем доступності необхідної інформації для всіх членів суспільства;

✓ великою часткою працездатного населення, що працює в інформаційному секторі економіки [5].

Інформаційне суспільство, на думку дослідника, характеризується визнанням інформації одним із найважливіших суспільних ресурсів, а інформаційного сектора економіки (виробництва, зберігання, обробки, передачі і споживання інформації) – одним із найважливіших видів суспільної діяльності, який створює інформаційно-комунікаційну базу для формування глобального інформа-

ційного суспільства та розвитку науково-технічного, соціально-економічного й освітньо-культурного прогресу.

Науковець доводить, що запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій дає дедалі більше підстав говорити про формування єдиного світового простору і часу, що стає характерною ознакою глобального інформаційного суспільства [6].

Також такої думки дотримується вітчизняна дослідниця К. Гуцал. До головних характеристик інформаційного суспільства авторка ще додає повноправну участь України в процесах інформаційної інтеграції регіонів, країн і народів; домінування в різних сферах перспективних інформаційних технологій, засобів обчислювальної техніки й комунікацій, створення та розвиток ринку інформації та знань як факторів виробництва тощо [7].

Дослідниця зауважує, що український шлях до інформаційного суспільства визначається, як і для інших держав, її сьогодишніми політичними, соціально-економічними й соціально-культурними особливостями.

До таких особливостей К. Гуцал зараховує:

- ✓ наслідки впливу світової економічної кризи на політичне й економічне становище в країні, що не дає змоги державі швидко та ефективно вирішувати економічні й організаційні проблеми забезпечення переходу до інформаційного суспільства, розрахованого на тривалу перспективу;

- ✓ економічні умови, характерні для перехідної економіки України: відсутність вільних інвестицій для фінансування програм і проектів, що реалізують стратегію переходу до інформаційного суспільства;

- ✓ зростання інформаційних потреб населення та суспільства в суспільно важливій політичній, економічній і соціальній інформації, а також такої, що продукується державними й недержавними організаціями;

- ✓ недостатньо високий (порівняно з розвинутими країнами) рівень розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури й промислового виробництва інформаційних засобів, продуктів і послуг, відсутність у держави засобів для їх модернізації та розширення;

- ✓ динамічний розвиток українського ринку інформаційних і телекомунікаційних засобів, технологій, продуктів та послуг;

- ✓ безмежно високий рівень монополізації засобів масової інформації, слабка підконтрольність суспільству системи формування суспільної свідомості;

- ✓ випереджальне, порівняно з темпами зростання розвинутих країн, створення різних систем зв'язку – каналів передачі інформації, комунікаційних комплексів, засобів зв'язку;

- ✓ наявність переважно високого наукового, освітнього й культурного потенціалу в Україні.

Досвід показує, що кожна країна рухається до інформаційного суспільства своїм шляхом, зумовленим політичними, соціально-економічними й культурними факторами [7].

Автор зазначає, що у країнах ЄС, США та Японії ефективно функціонує ринкова економіка, що забезпечує постійне зростання інформаційних потреб і платоспроможний попит на інформаційні продукти та послуги, і саме тому в них наявний потужний середній клас, який споживає інформаційні послуги. Якщо економіки названих країн мають у своєму розпорядженні вільні кошти для підтримки процесів інформатизації та розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури, існують державні стратегії й програми побудови в них інформаційного суспільства, то в Україні тільки відбувається координація зусиль державного та приватного секторів економіки з метою ефективного використання наявних ресурсів у цьому напрямі [7].

Українська дослідниця О. Гриценко у своїй праці зазначає, що не існує єдиної успішної програми розвитку інформаційного суспільства. Кожна стратегічна програма має бути індивідуальною й враховувати специфічні особливості кожної країни або регіону.

Існують різноманітні підходи до розвитку інформаційного суспільства, які відрізняються і в розвинутих країнах. Теоретичне обґрунтування такого розвитку значно відстає від практичних потреб, що розвиваються у світі доволі швидкими темпами. Доцільно розглянути такий розвиток із теоретичного боку, щоб підійти до системного усвідомлення цих процесів. У багатьох сучасних теоретико-методологічних і прикладних дослідженнях повністю або частково відсутній опис механізму визначення державної політики щодо розвитку інформаційного суспільства на цьому етапі.

Формування інформаційного суспільства зумовлене вимогами часу. Питання його розвитку стає питанням державної ваги, оскільки економічний, політичний та соціальний потенціал країни прямо залежить від інформаційно-інтелектуального потенціалу її населення. Але вплив інформаційних і комунікаційних технологій на розвиток суспільства може мати як позитивні, так і негативні наслідки. І щоб уникнути їх негативного впливу на суспільні відносини, держава повинна регулювати процес формування інформаційного суспільства. З одного боку, створювати умови для вільного доступу своїх громадян до інформації, з другого – захищати їхнє приватне життя від несанкціонованого втручання [8].

Таку думку також підтримує вітчизняна дослідниця О. Флор, яка зауважує, що перехід до інформаційного суспільства потребує активного державного втручання. Основними напрямками інформаційної державної політики є: формування та захист державних інформаційних ресурсів; забезпечення умов для розвитку і захисту всіх форм власності на інформаційні ресурси; забезпечення трансформації у національний інформаційний ресурс результатів ініціативної творчої діяльності громадян України; створення та розвиток державних, галузевих і регіональних систем та мереж, що експлуатують інформаційні ресурси, забезпечення їх сумісності та взаємодії в єдиному інформаційному просторі України; створення умов для оперативного ефективного інформаційного забезпечення громадян, органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, організацій, підприємств, громадських об'єднань на основі державних інформаційних ресурсів; сприяння формуванню ринку інформаційних ресурсів, послуг, інформаційних систем, технологій, засобів їх забезпечення; формування та здійснення єдиної науково-технологічної та промислової політики у сфері національних інформаційних ресурсів з урахуванням сучасного світового рівня розвитку інформаційних технологій; підтримка проектів та програм формування інформаційних ресурсів, міжнародного обміну інформацією [9].

В. Степанов у своєму дослідженні зауважує про суттєву зміну соціальної структури суспільства, а саме зміну самих соціальних груп, їх кількість зростатиме, що призведе до зменшення їх середнього розміру; збільшується кількість працездатних людей за рахунок надання більш широкої можливості працювати літнім людям і людям з обмеженими можливостями; змінюються типи взаємозв'язків між соціальними групами, пірамідална соціально-економічна структура дедалі більше поступатиметься місцем мережній структурі. Таким чином, новий етап розвитку суспільства характеризується передусім удосконаленням комп'ютерних і телекомунікаційних технологій.

Дослідник доводить, що для побудови інформаційного суспільства потрібно подолати найважливішу проблему – це виховання та освіта, коли не лише кожна людина отримає рівний доступ до інформації, але й за допомогою цієї інформації суспільство стане на шлях його свідомої еволюції. Проблема побудови інформаційного суспільства – це проблема загальнолюдська, загальносистемна [10].

Висновки. Таким чином, наукові концепції глобалізму, постіндустріалізму, інформаційного суспільства, які набули політичної актуальності в добу

постіндустріальних трансформацій, стали предметом гострих політичних дискусій на початку ХХІ ст., створили ґрунтовну базу з теоретичних та прикладних досліджень щодо інформаційної політики та формування інформаційного суспільства, засвідчили еволюцію та динаміку наукової доктрини глобальної цивілізації.

Перехід до інформаційного суспільства насамперед полягає в загальнодержавному процесі інформатизації, що включає підпроцеси комп'ютеризації (тобто комп'ютерного забезпечення суспільства та держави), медіатизації (зростання якості інформації та інформативна спрямованість суспільного розвитку), інтелектуалізації (зростання ролі та можливостей для розвитку інтелекту) та цифрової конвергенції (процес зближення різних електронних технологій у результаті їх швидкого розвитку і взаємодії).

Подяки. Дякую Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, особливо завідувачеві кафедри реклами та зв'язків із громадськістю, професору В. Ф. Іванову за допомогу під час підготовки цієї публікації.

1. *Мартін Б.* Інформаційне суспільство: від мрії до реальності [Електронний ресурс] / Б. Мартін ; [пер. з англ. А. Маклакова]. – URL: <http://portal.acm.org/citation.cfm?id=1057176.1057177>.

2. *Стоуньер Т.* Информационное богатство: Профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе. – М., 1986. – 451 с.

3. *Макаренко Є. А.* Європейська інформаційна політика / Є. А. Макаренко. – К.: Наук.-вид. центр «Наша культура і наука», 2000. – 367 с.

4. *Калашнюк Є. О.* Політичні імперативи інформаційного суспільства в контексті євроінтеграційних процесів (на прикладі Європейського Союзу, республіки Італія та України): дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / О. Є. Калашнюк. – К., 2007. – 219 с.

5. *Бебик В. М.* Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації [Електронний ресурс] / В. М. Бебик. – URL: http://www.umurol.com.ua/publikatsii/nauka/pdf_2012/2/Globalne_informatsiynе_suspilstvo.pdf.

6. *Бебик В.* Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика / В. Бебик, С. Шергін, Л. Дегтярьова. – К.: Університет «Україна», 2006. – 208 с.

7. *Гуцал К. А.* Особливості й шляхи переходу України до інформаційного суспільства в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / К. А. Гуцал. – URL: http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_cum/Dtr_sk/2012_4/files/sc412_9.pdf.

8. *Гриценко О. В.* Державна політика розвитку інформаційного суспільства як об'єкт наукових досліджень [Електронний ресурс] / О. В. Гриценко. – URL: http://www.old.niss.gov.ua/book/StrPryor/SpPrior_13/11.pdf.

9. Флюр О. М. Формування глобального інформаційного суспільства. Шлях України : монографія / О. М. Флюр. – К. : Центр вільної преси, 2004. – 140 с.

10. Степанов В. Ю. Проблеми та перспективи інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / В. Ю. Степанов. – URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/b/2012-2/doc/1/02.pdf>.

Подано до редакції 28. 10. 2014 р.

Bilan Nadiya

Information society in the modern scientific space

The article deals with information society in the local and foreign theories of the global development; the main characteristics of information society are analyzed. Information society development is described as heterogeneous, because different spheres of social life react differently to the change of the environment. The time requirements determine formation of information society.

Keywords: information society, communication, information, globalism, post-industrialism.

Билан Н. И.

Информационное общество в современном научном пространстве

В статье идет речь об информационном обществе в отечественных и зарубежных теориях глобального развития, рассматриваются основные признаки информационного общества. Становление такого общества отличается неоднородностью, поскольку разные сферы общественной жизни по-разному реагируют на изменение окружающей среды. Формирование информационного общества обусловлено требованиями времени.

Ключевые слова: информационное общество, коммуникация, информация, глобализм, постиндустриализм.

